

FORELDREANSVAR

Hva er barnet mest tjent med?

Solveig K B Vatnar
PhD, psykologspesialist

Øyvind Holst
Jurist

Dersom den ene av to foreldre dør, tar vi for gitt at den gjenlevende overtar foreldreansvaret. Slik er også barnelovens ordning. Men er det alltid til barnets beste at det er slik?

BARNES BESTE

Ønsker vi en rettstilstand der en far som tar livet av mor, og deretter vurderes som strafferettslig utilregnelig, likevel kan beholde foreldreansvaret?

Ved datainnsamling til forskningsprosjekter hender det at forskere får innblikk i problemstillinger som ikke var inkludert i formålet med studien. Dette er bakgrunnen for problemstillingen knyttet til barn og foreldre som vi tar opp her.

Foreldreansvar er ansvar for å gi barn en forsvarlig oppvekst, samt rett og plikt til å ta avgjørelser for barn innenfor de vide rammene som er trukket opp i barneloven § 30. Vi stiller spørsmål ved om dette lovpålagte ansvaret er forenlig med fravær av ansvar for egne handlinger. Konkret: Ønsker vi en rettstilstand der en far som tar livet av mor, og deretter vurderes som strafferettslig utilregnelig, likevel kan beholde foreldreansvaret?

En uventet problemstilling

I forskningsprosjektet «Intimate partner homicide Identifying risk factors for intimate partner homicide through structured risk assessment and court documents» har vi gjennomgått straffesaksdokumentene knyttet til rettskraftige dommer for partnerdrap i Norge i perioden 1990–2012. Flertallet av strafferettslig utilregnelige gjerningspersoner i partnerdrapssakene hadde barn, også umyndige. I et betydelig flertall er det far som har drept mor. Partnerdrap begått av strafferettslig utilregnelige utgjorde rundt 10 prosent av alle partnerdrapene. Opplysninger i straffesaksdokumentene tydet på at gjerningspersonens foreldreansvar og avtaler om samvær med barn ikke var påvirket av at gjerningspersonen var utilregnelig.

Hvilken rettsikkerhet og beskyttelse har et barn hvor far har begått et drap han ikke kunne holdes ansvarlig for?

Problemstillingen vi trekker frem, inneholder egentlig to problemer:

- - Hva skjer med barna når den ene forelderen dreper den andre?
- - Hva skjer hvis gjerningspersonen i tillegg er strafferettslig utilregnelig?

Det første problemet ble debattert for vel 10 år siden. Barne- og familiedepartementet gjorde rede for bakgrunnen slik:

Det har i den senere tid vært rettet oppmerksomhet mot den situasjonen at en forelder som forårsaker den andre forelderens død, automatisk får foreldreansvaret for barna. I media og fagblader har det vært fokus på flere saker hvor far har drept mor og har beholdt foreldreansvaret eller i den forbindelse automatisk fått det overført til seg. Det har vært pekt på at det er opprørende at den personen som har drept barnets mor, skal ha foreldreansvaret for barnet. Det vil i slike saker da normalt være opp til avdødes slektninger å gå rettens vei for at den gjenlevende av foreldrene skal frakjennes foreldreansvaret. Dette må antas å være en stor merbelastning for de pårørende i en allerede tragisk situasjon, samt å stride imot en alminnelig rettsfølelse i samfunnet. (Ot.prp.nr.103 (2004–2005), s. 38 f.)

Debatten og lovforarbeidet førte til ny § 60a i barneloven, med virkning fra 01.01.07. Her fremgår det at retten skal ta midlertidig stilling til foreldreansvaret når en forelder som har foreldreansvar, er siktet for forsettlig eller overlagt å ha forvoldt den annens død. Vilkåret for at den gjenlevende forelderen, dvs gjerningspersonen, skal få foreldreansvaret er strengt; kun «dersom dette klart er til beste for barnet».

Ved lovendringen ble også politiet gitt en plikt til å varsle tingretten dersom «gjenlevende forelder siktes eller tiltales for forsettlig eller overlagt å ha voldt den annen forelders død», jf. påtaleinstruksens §5–2A. Av lovforarbeidene fremgår det også at barnevernet «bør ha et ansvar» for å forsikre seg om at politiet varsler tingretten. Alt dette for «å få en rask avgjørelse som motvirker at det oppstår en urimelig situasjon». Så langt fremstår saksområdet som avklart og ryddig, i alle fall i teorien. Sakene vi har gjennomgått, har imidlertid gjort oss usikre på om lovendringen er kjent og satt ut i praksis av politi, barnevern og domstoler.

Et spørsmål gjenstår

Det andre problemet reiser flere grunnleggende spørsmål om ansvar. Hvis det strider mot en «alminnelig rettsfølelse i samfunnet» at far beholder foreldreansvaret etter å ha drept mor, blir spørsmålet om den alminnelige rettsfølelse tilsier et annet resultat når en utilregnelig far har drept mor. Og hvordan ser dette ut fra barnas ståsted; kan man forvente at barn forstår forskjellen på en strafferettslig tilregnelig far og en strafferettslig utilregnelig far, når far har drept mor? Og hva om fars sykdom er forbigående; bør far få tilbake foreldreansvaret når tilstanden som gjorde far utilregnelig er endret?

Debatten om barnets beste for vel 10 år siden berørte ikke spørsmålet om utilregnelige foreldre. Av Eidsivating lagmannsretts dom av 01.07.11 (LE-2010–184693) fremgår det imidlertid at barneloven § 60a kan anvendes også for å frata gjerningspersonen foreldreansvaret når gjerningspersonen er strafferettslig utilregnelig. I den aktuelle saken kom tingrettens avgjørelse om foreldreretten om lag 11 måneder etter at far hadde drept mor. Da var far under frivillig psykisk helsevern, og lagmannsretten kom «etter en samlet vurdering» til at det ikke var grunnlag for å frata far foreldreansvaret.

I denne type avgjørelser vil det være viktig å få avklart både lovverket og barnas faktiske omsorgssituasjon. Hvilken rettssikkerhet og beskyttelse har et barn hvor far har begått et drap han ikke kunne holdes ansvarlig for? Ut fra et psykologfaglig og et juridisk perspektiv virker det ikke urimelig å stille spørsmål om barnets beste er tilstrekkelig ivaretatt i disse sakene. Vil forelderen kunne holdes ansvarlig for egne handlinger når det gjelder barnet, dersom tilstanden som gjorde forelderen utilregnelig, er vedvarende? Dersom tilstanden er forbigående, vil dette være tilstrekkelig til at omsorgssituasjonen da er ivaretatt til barnets beste?

Muligens beror svaret i slike vanskelige saker alltid på «en samlet vurdering» av barnas faktiske omsorgssituasjon i hvert enkelt tilfelle. Helt konkret; hvordan ivaretas foreldreansvaret dersom sinnstilstanden som gjorde forelderen utilregnelig, vedvarer? Og dersom tilstanden er forbigående, er det tilstrekkelig til at omsorgssituasjonen er ivaretatt til barnets beste?